

МОЎНЫЯ І КУЛЬТУРНЫЯ СТЭРЭАТЫПЫ Ў БЕЛАРУСКІХ ПРЫКАЗКАХ І ПРЫМАЎКАХ

Берасневіч Лізавета Сяргеёўна, Беларусь

*Ваенная акадэмія Рэспублікі Беларусь
Беларусь, Мінск*

Навуковы кіраўнік – канд. філал. навук дацэнт Фацеева С.І.

У артыкуле прааналізаваны і апісаны моўныя і культурныя стэрэатыпы ў беларускіх прыказках і прымаўках. Выяўлены групы парэмій, праз якія выяўляюцца стэрэатыпы: чалавечых рыс характару; адносін да працы; адносін да іншых людзей; сямейных адносін.

Ключавыя словы: стэрэатып, прыказка, прымаўка, парэмія, нацыянальная спецыфіка.

LANGUAGE AND CULTURAL STEREOTYPES IN BELARUSIAN PROVERBS AND SAYINGS

Beresnevich Lizaveta Sergeevna, Belarus

*Military Academy of the Republic of Belarus
Belarus, Minsk*

Scientific supervisor – PhD, assistant professor Fateeva S.I.

The article analyzes and describes language and cultural stereotypes in Belarusian proverbs and sayings. Groups of paremias are identified through which stereotypes are determined: human traits of character; attitude to work; attitude towards other people; family relationships.

Keywords: stereotype, proverb, paremia, national specificity.

Мэта дадзенага даследавання – акрэсліць змест паняцця “стэрэатып”, на фактычным матэрыяле раскрыць лінгвакультуралагічны змест моўных стэрэатыпаў у беларускіх парэміях.

Стэрэатып – гэта ўпарадкаваная, схематычная “ малюнка свету”, пэўная праграма паводзін. З лінгвістычнага боку, стэрэатып – з’ява маўлення і мовы, той фактар, які дазваляе захоўваць і трансфармаваць адзінкі дадзенай культуры. Даследчыца В. А. Маслава адзначае, што стэрэатып – гэта тып, які існуе ў свеце, ён вымярае дзейнасць, паводзіны [1, с. 145].

Для выяўлення моўных стэрэатыпаў мэтазгодна выкарыстоўваць прыказкі і прымаўкі, бо іх кантэкст поўна раскрывае асаблівасці нацыянальнай спецыфікі паводзін. Агульнай асаблівасцю прыказак і прымавак з’яўляецца тое, што яны не маюць канкрэтнага адрасата, дзякуючы чаму могуць у аднолькавай ступені адносіцца да кожнага без выключэння. Такім чынам, моўныя стэрэатыпы, якія выяўляюцца праз прыказкі прымаўкі, з’яўляюцца ўстойлівымі і ўзнаўляльнымі. У залежнасці ад сітуацыі ў свядомасці чалавека ўзнікае пэўны стэрэатып, які затым набывае моўнае ўвасабленне.

Зыходзячы з прааналізаванага фактычнага матэрыялу, вылучаюцца наступныя групы парэмій, праз якія выяўляюцца нацыянальныя стэрэатыпы: *чалавечых рыс характару; адносіны да працы; адносін да іншых людзей; сямейных адносін.*

У першую групу ўваходзяць прыказкі і прымаўкі, у якіх адлюстраваны такія адмоўныя рысы характару, недахопы чалавека: *зайздрасць: Пазавідаваў пляшывы шалудзіваму; На завідныя вочы парушынкі падаюць; Завідкі з сярэдзіны чалавека з’ядаюць* [2, с. 264]; *злосць: Сабака ад злосці свой хвост кусае; Усе бабы добрыя, адна выдра ліхая;* [2, с. 257]; *няўдзячнасць: Калі за стол, дык і ногі на стол; Пусці свінню ў гарод, яна гарод перарые;* [2, с. 266]; *лягота: Лень жэуе чалавека, як іржа жалеза* [2, с. 270]; *Хто празнікаў пытае, той сарочкі латае; На рабоце ой ды ох, а за сталом адзін за трох* [2 с. 273]; *няўмельства: Ні ў тын, ні ў плот, ні ў добрыя людзі; Габлюй, габлюй, сыноч, прыдзе бацька – ачэшыць тапаром* [2, с. 288]; *кывадушынасць: З воч іскры сыплюцца, а з языка мёд цячэ; Чорную душу і залаты язык не схаваш; Анёлам ляцеў, а чортам сеў* [2, с. 322]; *скупнасць: Скупы свежае не есць; Пакінуў хлеб, пабег па крошкі* [2, с. 332]; *бессаромнасць: Вачам сорам, а душа рада; Стыдзенька не сыценька* [2, с. 347]; *пляткарства: Людзі сплятуць і смалянога дуба; На адно вуха глухі, а на другое не чуе* [2, с. 309]. Пералік чалавечых недахопаў на гэтым не заканчваецца, гэта толькі невялікая частка. Дадзеным парэміям уласцівы павучальны характар, які раскрываецца прама або ўскосна.

У наступную групу ўключаны парэміі, якія раскрываюць адносіны да працы. Вядома, што праца атаясамліваецца з наступнымі словамі: *умельства, гаспадарлівасць, беражлівасць, кемлівасць, працавітасць: Дзень уборкі*

беражы, будзеш есці пірагі [3, с. 80]; *Праца чалавека трымае і ўзбагачае* [3, с. 94]; *Гаспадарлівы ні сюжы, ні спёкі не баіцца* [3, с. 78].

Паняцце “працы” суадносіцца і з тым, хто яе выконвае. Адсюль можна вылучыць эталон гаспадара, гаспадыні, працаўніка: *У добрай гаспадыні ёсць сала і масла ў скрыні* [3, с. 99]; *Гаспадар на сваім агародзе раўня ваяводзе* [3, с. 78]; *Не гаспадар патрэбен каню, а конь гаспадару* [2, с. 201]. А таксама часта ў прыказках паўстае старэтып чалавека паводле яго роду дзейнасці, заняткаў: *Ганчар у чаранку есці варыць* [3, с. 78]; *Бондар у людзей капусты просіць, бо свае кадушкі не мае* [3, с. 76].

У гэтай групе прыказак і прымавак выкарыстоўваюцца такія лексемы, якія абумоўліваюць і падкрэсліваюць значэнне пэўных моўных стэрэатыпаў. Напрыклад, многа разоў сустракаецца лексема “хлеб”: *Будзе дождж ісці, будзе хлеб расці; Браце мой, еж хлеб свій* [3, с. 76]. Лексемы “хлеб” і “праца” атаясамліваюцца, бо хлеб – сімвал працы, гаспадарлівасці.

Наступную групу парэмій складаюць адносіны паміж людзьмі. Найбольш характэрнымі моўнымі стэрэатыпамі з’яўляюцца *сяброўства* і *гасціннасць*. Беларускі народ добра ставіцца да гасця: *Добраму гасцю вароты самі расчыняюцца; Госць лавы не праседзіць* [3, с. 65]; *Хто душы не мае, у таго гасцей не бывае* [3, с. 73]. Але існуюць і моўныя стэрэатыпы гасціннасці з суб’ектыўнай, негатыўнай ацэнкай: *Госць як госць, а валакіты досць* [3, с. 65]; *Прышоў госць нязваны і ідзі нясланы* [3, с. 70]. *Госць першы дзень – золата, другі – серабро, а трэці – медзь, хоць і дадому едзь, Чым госць радзейшы, тым мілейшы* [3, с. 65].

Побач з гасціннасцю стаіць *сяброўства*: *Сябра за грошы не купіш* [3, с. 71]. Вельмі часта замест назоўніка “сяброўства” ўжываецца “дружба”. *Друг даражэй за грошы; Добры чалавек копамі сваіх дружбакоў не падлічвае; Дружба не ведае межсаў і кропак; Дружбу ні каменем цвёрдым, ні сцяною высокую не мераюць* [3, с. 66]. Вышэйшыя прыведзеныя парэміі сведчаць пра вернасць і ўдзячнасць беларусаў.

Такім чынам, найбольш характэрнымі моўнымі стэрэатыпамі адносінаў да іншых людзей з’яўляюцца стэрэатып *сяброўства* і *гасціннасці*.

Апошнюю групу складаюць сямейныя адносіны. Найбольш ужывальныя для апісання ў прыказках і прымаўках адносіны: *паміж мужам і жонкай*, бо здаўна вядома, гаспадар і гаспадыня – адно цэлае: *Мужык і жонка найлепшая сполка; Дзед і баба – адна рада* [2, с. 40]; *паміж бацькамі і дзецьмі*: *Ад добрай дочки не бегае маці ў прочкі; Адзін бацька гадуе пяць сыноў і не жалкуе, а пяці сынам важна пагадаваць аднаго бацьку* [2, с. 86]. Адносіны паміж бацькамі і дзецьмі могуць набываць метафарычны сэнс: *Ад добрага караня добры і атростак* [3, с. 112]; *З дурнога куста і ягадка пуста; З харошай кушачкі харошыя і птушачкі* [3, с. 121]; *Якая птушка, такое і гнездзечка; Які дуб, такі клін, які бацька, такі сын; Якое карэнне, такое і насенне* [3, с. 141]. Бацькі асацыіруюцца з каранем, кустом, кушчкай, птушкай, дубам, а іх дзеткі – з адросткам, ягадкай, гняздзечкам, клінам, насеннем.

Паважлівае стаўленне да маці выяўляецца ў прыказках: *Без роднай мамачкі заключаюць галачкі* [3, с. 114]; *Мама дачушцы не “маць” і не “маці”, яна*

– *мама-мамка, матка-матулька, мама-матачка* [3, с. 124]. Антонімам да лексемы “маці” выступае “мачыха”: *Мачыха як зімовае сонца: свеціць, ды не грэе* [3, с. 124]; *Мачыха не будзе маткаю роднай* [3, с. 124].

Сярод прыказак і прымавак сустракаюцца і такія, якія ўказваюць на стэрэатыпы выхавання дзяцей у сям’і: *Да пяці год пястуй дзіця, як яечка, да сямі пасі, як авечку, тады выйдзе на чалавечка* [3, с. 116];

Адносіны паміж новымі членамі сям’і (тыпу залоўка, свякруха, зяць, цесць, шурын) перадаюць прыказкі: *Цесць любіць чэсць, а зяць любіць узяць, а шурын толькі вочы шчурцыць* [3 с. 138]; *Залувіцы выберуць вочы на спіцы; Залоўка злая, як свякроўка ліхая* [3, 120]. Лексемы “залувіца” і “свякроў” часта нясуць негатыўнае значэнне, але *Як добрая свякроў, то добрая і нявестка* [3, с. 140].

Такім чынам, ужыванне адзінкі дадзенай групы ў прыказках і прымаўках–увасабленне як стэрэатыпаў выхавання ў сям’і, так і адносін сваякоў паміж сабой. Відавочна, што стэрэатыпы дапамагаюць убачыць фарміраванне аблічча чалавека, яго нацыянальную мараль, светапогляд і інш.

Літаратура

1. Маслова, В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – 3-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2007.
2. Прыказкі і прымаўкі ў дзвюх кнігах. / Рэд. А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976.
3. Янкоўскі, Ф. М. Беларускія прыказкі і прымаўкі, фразеалагізмы / Ф.М. Янкоўскі. – Мінск, 1992.